

WACŁAW URUSZCZAK

Uniwersytet Jagielloński

Miscellanea sejmowe warszawskie z 1570 roku

† *Profesorowi Kazimierzowi Orzechowskiemu,
znakomitemu badaczowi i znawcy dziejów parlamentaryzmu*

Po siedmiu miesiącach od zakończenia wiekopomnego sejmku lubelskiego z 1569 r.¹ w lutym 1570 r. król Zygmunt August w porozumieniu z senatorami zwołał sejm walny koronny do Warszawy na dzień 16 kwietnia 1570 r. W listach sejmowych (*litterae conventuales*), wystawionych z datą 8 lutego wspomnianego roku na uzasadnienie konieczności zwołania sejmku, podano w pierwszej kolejności podjęcie debaty nad sprawami niezłatwionymi na poprzednim sejmku, a także inne potrzeby „jednej a spójnej Rzeczypospolitej”². Otwarcie obrad sejmowych nastąpiło z dwutygodniowym opóźnieniem w dniu 29 kwietnia. Do zamknięcia sejmku doszło natomiast pod koniec 10. tygodnia jego obrad w dniu 11 lipca 1570 r.³ Przebieg sejmku znany jest dzięki zachowanemu dziariuszowi, który opublikował Józef Szujski⁴. Opracowanie monograficzne problematyki obrad

¹ Obradował od 10 stycznia do 12 sierpnia 1569 r. W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, „Archiwum Komisji Historycznej PAU”, Seria 2, t. 4, Kraków 1948, s. 140. Zob. też: *Volumina Constitutionum*, t. 2. 1550–609, Volumen 1 1550–1585, do druku przygotowała Stanisław Grodziski, Irena Dwornicka i Wacław Uruszczyk, Wydawnictwo Sejmowe Warszawa 2005 (dalej jako: VC II/1), s. 213.

² „z sejmku przeszłego lubelskiego odłożone są niektóre wielkie a pilne Rzeczypospolitej sprawy, które [...] skończone być nie mogły, przy tym też przystąpiły do tego niemniejsze potrzeby jednej a spójnej Rzeczypospolitej Polskiej z Wielkim Księstwem Litewskim, które odwłoki z wielą przyczyn ważnych nie cierpią”. *Litterae ad maiores consiliarios*, [w:] *Metryka Koronna*, t. 207, s. 462. Cyt. za: VC II/1, s. 269.

³ W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 269.

⁴ J. Szujski, *Diariusze sejmów koronnych 1548, 1553 i 1570*, [w:] *Scriptores rerum Polonica- rum*, t. 1, Kraków 1872 (dalej: Diariusze, SRP I), s. 113–160.

sejmowych ogłosił w 1972 r. Jan Pirożyński⁵. Zasadniczo koncentrowały się one na sprawach bieżących państwa, a więc obronie jego granic, oraz sporach między zwolennikami reformacji a katolikami. W szczególności debatowano nad kwestią pozywania różnowierczej szlachty przed sąd królewski o herezję. Posłowie różnowierczy domagali się uchwalenia konstytucji o pokoju religijnym. Ostatecznie jednak uzyskali tylko pisemne zobowiązanie króla, że nikt *pro haeresi* pozywany nie będzie⁶. Doniosłe znaczenie miała także sprawa przyszłego następstwa tronu wobec spodziewanego bezpotomnego zejścia króla. Jednak nie podjęto żadnych rozstrzygnięć.

Dorobek ustawodawczy sejmu warszawskiego 1570 r. ogłoszony został drukiem w *Volumina Constitutionum*⁷. Składają się na niego w pierwszej kolejności konstytucje gdańskie (*Constitutiones Gedanenses*), owoc działalności tzw. komisji Karnkowskiego⁸, oraz uchwały podatkowe i wojenne. Uchwalono w szczególności podatki łanowe i czopowe z dóbr królewskich oraz duchownych⁹. Wydano uniwersał powołujący komisję do poboru kwarty i podatków uchwalonych na sejmie lubelskim oraz zarządzenia usprawniające pobór tych świadczeń¹⁰. Na sejmie upoważniono także króla do zwołania pospolitego ruszenia, co potwierdzają wici ogłoszone 20 sierpnia 1570 r.¹¹ Wydano także reces sejmowy, czyli obwieszczoną zgodą stanów sejmowych oświadczenie króla o sprawach podjętych na sejmie, a niezafatwionych, wraz z zapowiedzią zafatwienia ich w przyszłości. Reces opublikowano w formie uniwersału królewskiego¹².

Szczególnego rodzaju aktami prawnymi, do których wydania doszło także na sejmie warszawskim w 1570 r., były protestacje. Chodzi tutaj o oświadczenia o znaczeniu prawnym składane przez uprawnione osoby dla zabezpieczenia przysługujących im praw przed ewentualną ich utratą lub uszczupleniem. Z reguły protestacje składano w związku z zaistniałą sytuacją faktyczną lub prawną,

⁵ J. Pirożyński, *Sejm warszawski roku 1570*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne” 36, Kraków 1972.

⁶ *Diariusze*, SRP I, s. 116.

⁷ VC II/1, s. 269–299.

⁸ *Constitutiones Civitati Gedanensi praescriptae et autoritate comitiorum Varsaviensium anno 1570 confirmatae* z 20 czerwca 1570 r., VC II/1, 271–290. Według J. Pirożyńskiego konstytucje gdańskie, zwane także statutami Karnkowskiego, zostały zatwierdzone przez króla po zamknięciu obrad sejmowych dnia 20 lipca 1570 r. i w związku z tym nie stanowiły konstytucji sejmowej. Zob. J. Pirożyński, *op. cit.*, s. 8. Stanowisku temu zaprzeczają zawarte w konstytucjach gdańskich formuły konfirmacyjna i datacyjna, z których wynika, że konstytucje te ustanowione zostały przez króla *de consensu omnium ordinum Regni [...] Varsaviae in comitis Regni Nostris generalibus, die 20 mensis iunii anno Domini MDLXX [20 VI 1570]*, a więc przed zamknięciem obrad. Zob. VC II/1, s. 289–290.

⁹ *Universales litterae contributionum publicarum* z 10 lipca 1570 r., VC II/1, s. 290–295.

¹⁰ *Universales litterae ratione quartae partis proventuum bonorum regalium* z 10 lipca 1570 r., VC II/1, s. 295–296.

¹¹ *Litterae retium* z 20 sierpnia 1570 r. oraz 18 września 1570 r., VC II/1 s. 298–299.

¹² Reces sejmu warszawskiego z 10 lipca 1570 r., VC II/1, s. 296–297.

w której uprawnienia osób protestujących doznawały uszczerbku rzeczywistego lub znalazły się w obliczu zagrożenia uszczupleniem w przyszłości.

Na sejmie warszawskim 1570 r. dokonano kilku protestacji. Zostały one zapisane w *Metryce Koronnej* w tomie 109. Dwie spośród nich opublikowano w *Volamina Constitutionum*. Są to: 1) protestacja szlachty województw kijowskiego, wołyńskiego i braclawskiego¹³ oraz 2) protestacja króla Zygmunta Augusta¹⁴. W pierwszej posłowie wskazanych województw ukraińskich, wcielonych do Korony w 1569 r., zaprotestowali przeciwko błędnej — ich zdaniem — treści zapisu w recesie sejmowym, gdzie pominięto istotny ich zdaniem zwrot w przedmiocie zachowania przysługujących tym województwom praw. Chodziło im mianowicie o to, że w recesie tam, gdzie mowa była o egzekucji praw, brakowało sformułowania w brzmieniu „że ich nigdy nie dolęże”¹⁵. Sprawa była dla posłów wspomnianych województw na tyle istotna, że król zgodził się ogłosić dokument protestacji. Druga z kolei protestacja pochodziła od króla Zygmunta Augusta i dotyczyła obciążenia dóbr oprawnych królowej Bony kwartą. Król oświadczył, że podatek kwarciany nałożony na te dobra nie umniejsza w niczym jego praw do nich i nie stanowi żadnego stałego obciążenia fiskalnego. Tak samo nie narusza jego praw jednorazowa wpłata do skarbu Rzeczypospolitej, jaką zgodził się ponieść w wysokości trzeciej części dochodów z ceł krakowskiego i poznańskiego.

Wymienione wyżej akty prawne ogłoszone na sejmie warszawskim w 1570 r. nie są bynajmniej jedynymi. W *Metryce Koronnej*¹⁶ zarejestrowano także trzy inne akty prawne, które publikowane są poniżej¹⁷. Stanowią one ważne dopełnienie obrazu dorobku omawianego sejmku, a także wskazują równocześnie na sprawy, jakie były przedmiotem zainteresowania stanów sejmujących.

*I. Skwitowanie Hieronima Bożeńkiego, podskarbiego koronnego oraz deputatów wyznaczonych na sejmie lubelskim 1569 r. do odbioru kwarty i poborów
Warszawa, na sejmie, 10 lipca 1570*

Źródło: AGAD, *Metryka Koronna*, t. 109, s. 152–155

[s. 152] Quietatio thesaurarii Regni et Deputatorum infrascriptorum de facta ratione.

¹³ *Protestato nobilitatis terrarum Kiioviae, Woliniae, Braczlaviae* [8 lipca 1570], VC II/1, s. 297.

¹⁴ *Protestatio Sacrae Regiae Maiestatis* [10 lipca 1570], VC II/1, s. 297–298.

¹⁵ „[...] iako około eksekucji, że ich nigdy nie dolęże, tak we wszystkich artykułkach wiecznemi czasy w mocy i w całości zostawujemy”. VC II/1, s. 297. W recesie wskazany tekst brzmiał: „[...] iako około eksekucji, tak we wszystkich artykułkach wiecznemi czasy w mocy i w całości zostawujemy”. VC II/1, s. 297.

¹⁶ W zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD).

¹⁷ W niniejszej edycji dokumentów sejmowych z 1570 r. zachowano oryginalną pisownię, rezygnując z transkrypcji i modernizacji tekstu wg zasad współczesnej ortografii.

[s. 153] Sigismunt August, etc. Oznamuiem Vszem, wobec y każdemu z osobna komu to wiedzieć należy, iż wielmożni Hieronim Bożeniski, podskarbi koronny, Dobcziczki, Brzezniczki y Krzczowski starosta, urodzony Jan z Szczekarzewicz Radomski¹⁸, Woiczciech Przyiemsky, Leczky [sic]¹⁹ castellani, Stanisław Dambiencki, starosta Chęcziński, Dobrogost Podworowski, sędzia ziemski kaliski iako beli poznaczeni i deputowani do przerzeczonego pana podskarbiego koronnego na seimie przeszlim Lubelskim ku odbieraniu czwartej części w Rawie na zamku z dobr naszymu stolowi należących, także i poborow na sejmie Lubelskim przeszlim roku panskiego tysiącznego pięczsetnego szesczdziestego dziewiątego uchwalonego²⁰, z którego obierania svego przerzeczony pan podskarbi y deputaci na seimie niniejszym warszawskim przed nami y Radą Coronną posły ziemskimi za okazaniem rejestrow dostatecznych liczbę zupełną dostateczną wiernie uczynili to iest sommy czwartej części, którą odebrali od dzierżawiec z dobr y pozitkow stolowi naszemu należących ktorei tak wiele summy pokazali szesczdziestą y jeden thysięczy oszmset sesczdziestą y oszm złotych groszi dwadzieszcia y jeden pieniądze pultora s ktorei czwartej części podług constitutii na dwie części roku do Lwowa dla zaplacenja sluzebnim podolskim pieczdziesiąt y szesz tiszęczy dwiescie szescziedziestą y cztery złotych przez urodzonego Stanisława Dambienckiego deputata do rąk pisarza naszego polnego Macieia Goreckiego odesłali. Item temuz panu staroście Chenczińskiemu na furmany i strawę y insze potrzeby czterysta dwadzieszcia [s.154] i jeden złotych groszy dwa oddali. Item na salaria panu podskarbiemu y deputatom dwa tisiąca złotych wziętych na liczbę położyli. A przy panu podskarbiem w tymże skarbie pospolitem na zamku rawskim ostatek pieniędzy quartei pozostali trzi tisiąca sto ośmdziestą złotych groszy dziewiętnaście pieniędzy pultora ostawili deputaci przerzeczeni, z których pan podskarbi liczbę uczynić powinien będzie nam y Rzeczypospolitei. Także też okazali liczbę co od poborców pieniędzy poborowych, które poborcy ad rationem w Rawie przerzeczonym panom podskarbiemu i deputatom oddali złotych sto ośm tisięcy pięćset szesnaście, groszy dwadzieszcia i ośm pieniędzy tize za wiadomością i rozkazaniem naszym i rad koronnych pozwolenim wszech stanów na seimie będących do Litwy i Inflant i do Polski Wielkiej przeciw margrabi na służebne oddali, ktore odbieranie swoje abo przyjęcie pieniędzy co wzięli, tak od dzierżawiec z dóbr naszych i dochodów czwartą część także też poborowych pieniędzy od poborców oddanie albo wydatek tych pieniędzy Regestrami przed nami i radą posły ziemskimi ukazali i z nich liczbę uczynili dostatecznemi quity, recognitiami hetmanskimi Rotmistrzowskiemi, pissarza naszego [s. 155] polnego urodzonego Macieia Goreckiego y poborców wszytkich ktorzy oddawali, a oni od nich odbierali dostatecznie podpieraiąc regestrow swech iasnie okazali. Tak y z nich liczby

¹⁸ Jan Tarło ze Szczekarzewic, kasztelan radomski.

¹⁹ Wojciech Przyjemski, kasztelan łódzki.

²⁰ Zob. VC II/1, s. 246, art. 8.

okazało się to iasnie, ze pieniędzy przez nie odebranych nic przy nich nie zostało ale na służebne y potrzeby insze wysszei opisane są wydane okrom tych czo ich zostało czwartei części przy panu podskarzim iako wysszei opisano. A przeto my widząc z pany radami naszemi coronnemi wiarę pilność y dostateczne liczby uczynienie urodzonych pana podskarbiego koronnego y deputatow wysszei opisanych mocą naszą y z uchwały seimu niniejszego s przyzwoleniem y wiadomością wszzech stanow seimowi należących przerweczone[go] pana podskarbiego y deputaty quituiemy y wiecznemi czasy tak summy przerweczonei przez nie odbieraney iako od liczby wolne i ich potomki czyniemy quitem i listem naszym niniejszym przez ich dosyć uczynienie wiecznemi czasy, etc. A dla lepszego świadectwa tych wszystkich rzeczy pieczęć naszą przycisnączesmy rozkazali. Dan w Warszawie na seimie walnim coronnim Dnia wtorego księżica Lipca Roku Bożego MDLXX^o, panowania naszego XLI°.

*II. Protestacja Jana Firleja,
wojewody lubelskiego i marszałka wielkiego koronnego
Warszawa, [10 lipca] 1570*

Źródło: AGAD, *Metryka Koronna*, t. 109, s. 222

Protestatio marsalci Regni

Zigmunt August etc. Oznamuiem etc. ze stanąwszy oblicznie przed majestatem naszym królewskim i przed pany rodakami naszemi na tim seimie zgromadzone-mi Wielmożny Jan Firlei z Dąmbrowicza wojewoda lubelski i marszałek koronny, podolski, rohatyński starosta oszwiadczał szie tim sposobem iako na przeszlim seimie lubelskim gdi wielmożni Jan Chodkiewicz starosta general ziem zmu-dzich a wielkiego Xięstwa Litewskiego marszałek wdawacz szie chciał w sprawę urzędu marszałkowskiego polskiego przeciwko pravv y przivileiom Coronnim thakze statutom, gdiz zawsze mi marszałkv coronnim tak na Seimie iako y na dworze gdi jest praesens władza wszytka zostanie iako o tim statut Alexandra kró-la w Piotrkowie vczyniony fol.117 obmavia²¹ ktori władzi vedle prav y statutom on odstompicz iako nie mogł tak tez niechcział iakoz y niechcze. Tedi stim szie tez y teraz oszviadcza. A czokolwiek esmy my dla skoniczenia vnij marszałkom Li-tewskim y liaski podnoszicz y jurisdity nad narodem Litewskim vzivacz dozvolili do prziszlego seimv v ktorei to stoi dostoiensw y vrzędov zadnich przicziniacz ani vmnieiszacz niebędziemy wedle prav opisanich. A izby to prziczinienie belo nad pravo pospolite pozwolicz tego niechcział ani mogł iakoz y teraz niepozwała y oszviadcza szie wtim iako na on czas tak y teraz przed nami y pany radami naszemi yz on w zadnim punkcie statutov y przivileiov vtei mierze o marszałkv

²¹ Chodzi o konstytucję z 1504 r. Zob. *Volumina Constitutionum*, t. 1. 1493–1549, Volumen 1 1493–1526. Do druku przygotowali Stanisław Grodziski, Irena Dwornicka i Waclaw Uruszczak, Warszawa 1996, s. 128–129.

Coronnim vczinionich a zwlaszcza Alexandrovego przivileiu odstompicz niechcze ani odstempvie y wszem proszil aby byl przy nich zachovan, y oszwiauczal szie solenniter iz vrzędv swego marszalkowskiego wedle prav y przivileiov Coronnich vzivacz chce, które to oszwiauczzenie my do cancellarii naszej Xiąg wpisacz a pod pieczęcią coronną wydacz roskazalismy . Dan w Warszawie na valnim Seimie Coronnim dnia [...] ²² miesziacza [...] ²³ Roku Paniskiego 1570, Panowania naszego 41°.

Valentinus Dębinski, R.P. Cancellarius S[ubs]c[r]ips[it], Relatio, etc.

*III. Protestacja Walentego Dembińskiego, kanclerza wielkiego koronnego*²⁴
Warszawa, 10 lipca 1570

Źródło: AGAD, Metryka Koronna, t. 109, s. 223

Protestatio magnifici Cancellarii Regni

Zigmunt Augustus, etc. Oznaimuiem wszem etc. [s. 224] vobec y kazdemu z osobna komv to wiedziecz nalezi , ze stanąwszy oblicznie przed maiestatem naszym krolevskim y przed Pani Radami naszymi na tim seimie zgromadzonymi Wielmozni Walenti Dembieniski z Dembian Canczlierz Coroni Polskiej, Wartenski starosta, oszwiauczal szie tim sposobem iako na przeszlim seimie lubelskim gdi wielmozni Pieczętarze Wielkiego Xięstwa Litewskiego wdawacz szie chcieli w sprawy vrzędv iego canczlierskiego przeciwko pravv y przivileiom Coronnim także statutom, ktorego vrzędv svego y wladzei canczlierskiej wedle prav y statutow on odstompicz iako nie mogli, tak tez niechzial y niechcze, tedi stim szie tez y teraz na niniejsim seimie warszawskim przed nami y radami a stani niszemi oszwiauczacz, Aczokolwiekesmi my dlia skoniczenia vny pieczętarzom Litewskim jurisdity y pieczęci nad narodem Litewskim vzivacz dozvolili do prziszlego seimv, chcząc otim na seimie tim ze wszitkimi stani postanowicz na dalsze czasy. Jednak on kladl confirmatią naszą na tim seimie niniejsim w ktorei to stoi, dostoiestv y vrzędow zadnich przicziniacz ani vmnieiszacz niebędziemy wedle prav opissanich. A izby to prziczinienie vrzędow belo nad pravo pospolite pozvolicz tego niechczial ani mogli, iakoz y teraz niepozvala y oszwiauczacz szie wtim iako na on czas tak y teraz przed nami y pani radami naszymi na seimie terazniejsim zgromadzonemi iz on wzadnim pvnczczie statvtov y przivileiov wtei [s. 225] mierze o kanclerzv coronnim vczinionich odstompicz niechcze ani odstempvie. I owszem proszil aby bel przy nich zachowan, y oszwiauczal szie solenniter iz vrzędv swego canczlierskiego wedle prav y przivileiov coronnich y zwyczaiv starodawnego vziwacz chce. Ktore to oszwiauczzenie my do Xiąg Cancellarii na-

²² W tekście luka.

²³ W tekście luka.

²⁴ Zob. A. Tomczak, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji (ok. 1504–1584)*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 67, 1962, z. 2, Toruń 1963, *passim*.

szei wpisacz y pod pieczęcią coronną wydacz roskazalismy. Dan w Warszawie na walnim seimie coronnim dnia dziesiątego Lipcza, Roku Paniskiego 1571 [*sic*] Panowania naszego 41°.

Warschauer Sejm-Miscellanea aus dem Jahre 1570

Zusammenfassung

In den Tagen vom 30. April bis zum 11. Juli 1570 tagte in Warschau der allgemeine Sejm des Königreichs. Sein gesetzgebendes Werk wurde in den *Volumina Constitutionum* (Bd. II Vol. 1, S. 269-299) veröffentlicht. In der Kronenmetrik (Bd. 109) befinden sich unter den diesen Sejm betreffenden Dokumenten auch 3 Rechtstexte, die in die Volumina nicht aufgenommen wurden. Sie haben ihren Platz in diesem Aufsatz gefunden. Es sind: 1. Quittungen des Kronschatzmeisters und der Deputierten, die vom Lubliner Sejm 1569 zur Abnahme der Steuern bestimmt wurden; 2. das Protestschreiben des Lubliner Woiwoden und Großen Kronmarschalls Jan Firlej; und 3. das Protestschreiben des Großen Kronkanzlers Walenty Dembiński.